

Спомен за Солунската Гимназия

Симеон Радев, из „Ранни спомени“

Решено бе, че ще продължа образованието си в Солун. Имаше в миналото три училища с историческо значение: Априловската гимназия в Габрово, класното училище на Йоаким Груев в Пловдив и Солунската гимназия. Ролята на последната трябва да бъде особено отбелязана.

Създадена от Екзарх Йосиф веднага след освобождението на България, тя бе от големите му дела най-голямото. В центъра на гърцизма той създаде една българска твърдина, от която излизаха всяка година сражаващи се сили и разнасяха своя устрем по цялата страна. Какъв път бе изминала тук българщината и срещу какви пречки!

Вельо Негрев разправя в своята хроника как отишли при солунския владика да искат разрешение да отворят училище. Той им казал: "О будали бугари, той ветов (1) огон едва сме го угасили, пак вие сакате да го палите." В 1833 година един руски монах, Исаия, приел да учи децата на някои дебърчани, крушевчани и кичевци в Солун. Не мога да противостоя на изкушението да приведа тук думите, с които те отправили молбата си към него, както те са предадени в хрониката на Вельо Негрев. Те му казали: "Отче, молим те, учини нама мило како знаеш книга нашинска, сиреч славянска или ти на просто бугарска, научи ни тия наши дечина за спомен вечен твой и за словото да не угасне со све". Руският монах учил децата две години. След това до 1866 година Солун остава без българско училище. Тогава Славка Динкова отваря в майчината си къща училище, което почва с една ученичка. Осемнадесетгодишна, учила във френско училище, тя научила писмено български език, за да може да го преподава. И ето години минаха, и една българска гимназия се издигаше в Солун, надминавайки по име и блясък гръцките училища. Екзарх Йосиф положи всички усилия, за да я постави на здрави основи. Учителите и директорите, които той изпращаще там, бяха хора с отлична подготовка и някои с общопознато име. Между директорите ще спомена двама: Н. А. Начов, бивш главен инспектор в Източна Румелия, Михаил Сарафов, министър в няколко български правителства. Когато брат ми свършваше тая гимназия, български език и литература преподаваше Константин Величков, естествена история – Андрей Тошев, бъдещият пълномощен министър и министър-председател. Пансионът при гимназията бе много добре уреден, с особени грижи от страна на

Екзарха. Отначало даже той беше му назначил като управител един французин, на име Бертран. Това бе, от една страна, като протекция на пансиона против гръцките козни, от друга страна – и като средство за изучаване на френски език. Бертран обаче не можа да се задържи по разни причини.

Солунската гимназия беше създадена като огнище за българска просвета и като разсадник на борци за българската народност. От всички прогимназии, от Битоля, Скопие, Сяр идеха тук ученици да продължат образованието си. Аз разказах как ние в Битоля бяхме живели в причастие с българския дух. В Солун учениците бяха по-възрастни, по-напреднали в ум и наука и с едно по-съзнателно вече схващане на народните работи. Живуци заедно, в тясно духовно общение, те не само споделяха своите мисли върху положението на българщината в Македония, но и мечтите си за българското бъдеще. След свършването на гимназията, пръснати като учители по разните краища на Македония, те запазваха своите връзки помежду си. Когато се основа Вътрешната организация, те бяха готови за нея кадри. Познавайки се добре един друг, всеки знаещ на кого какво доверие може да има, революционната пропаганда вървеше лесно и без риск. После учениците бяха посвещавани в делото още в самата гимназия, преди да напуснат Солун.

Аз знаех тогава за Солунската гимназия едно: че се славеше със своите учители. Радостта ми, че ще постъпя в нея, беше голяма и бях нетърпелив да тръгна. Но дойде за мене друго предопределение

Тук трябва да дам някои предварителни обяснения. Баща ми имаше един приятел охридчанин, Никола Пасков, учител, човек с недовършено образование, но с жива интелигентност. Когато се връщаше отнякъде, на път за Охрид, той спираше в Ресен и често е пренощувал у нас. Те водеха дълги разговори с баща ми, все около народните работи, българщината. Аз седях до тях, слушах и понякога задавах въпроси. Никола Пасков отиваше често в Цариград, беше много добре гледан в Екзархията. Екзарх Йосиф особено го ценеше заради умението и енергията, която той бе показал навсякъде, където бе пратен като главен учител. В разговорите си с екзархийските чиновници; като чул от тях, че има проект да се вземат от прогимназиите в Македония способни момчета, за да се поставят в някои чужди училища с оглед на предназначенията им дейност за в бъдеще, сетил се за мен и ме препоръчал.

Тук се намесило и друго едно лице. В София към края на миналия век можеше да се види по "Цар Освободител" (тогава София бе малка и по "Цар Освободител" нямаше гъмжило) един изящно облечен възрастен човек с много фини черти на лицето, за когото според една легенда Фердинанд бил казал, че прилича на вуйчо му дюк д'Омал. Това беше Ламбри Попов, лектор по немски език във Висшето училище (така се наричаше тогава Софийският университет) и преводач в стихове на Гьотевата поема "Херман и Доротея". Директор на битолската прогимназия, когато брат ми Владимир бе там ученик, познавал баща ми. Чувайки от Паскова похвали за мен, дал мнение да бъда пратен да се уча в Педагогиума във Виена. Там той бе следвал и мислеше, че няма по-добро училище за някого, който ще има да служи в българската просвета в Македония. Аз още тръпна при мисълта, какво би станало с мен, ако да беше било възприето неговото мнение. Педагогията беше тогава наистина за мене нещо чуждо. Тя щеше сигурно да ме изсуши. Между туй Екзарх Йосиф хранел друга идея. Той решил, че способните момчета от прогимназиите, за които бе ставало дума, трябва да се поставят в Отоманския императорски лицей в Цариград, тъй нареченото "*Мектеб-и-Султание*". Пратиха се трима души от скопската прогимназия, двама от битолската; единият от Битоля беше Владимир Робев, от познатото семейство Робев, другият – бях аз. Изборът станал по препоръка на учителите ни.

(1) *ветов* = вехт, стар